

Sidorowicz, Zofia

"Centaurus" : roczniki 12: 1967 i 13: 1968

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 16/1, 187-190

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O KAZIMIERZU TYMIENIECKIM (1887—1968)

Tom 35 „Roczników Historycznych” (1969 r.) otwierają cztery pozycje pod wspólnym nagłówkiem *Wspomnienia o Kazimierzu Tymienieckim*. Pierwsze to przemówienie dziekana Wydziału Filozoficzno-Humanistycznego UAM w Poznaniu, prof. Antoniego Czubińskiego, na odbytej 16 X 1968 r. uroczystości pożegnania znakomitego historyka. Następnie zamieszczone jest przemówienie prof. Henryka Łowmiańskiego nad trumną uczonego, przedstawiające główne kierunki jego twórczości naukowej. Dalej — przemówienie doc. Brygidy Kürbisówny na nadzwyczajnym posiedzeniu Senatu UAM 16 X 1968 r.; wydrukowany tekst tego przemówienia ma tytuł *Kazimierz Tymieniecki — uczony, profesor i człowiek*. Specjalnie dla „Roczników Historycznych” napisaną pozycją jest artykuł prof. Gerarda Labudy *Kazimierz Tymieniecki jako redaktor „Roczników Historycznych”* (był nim od tomu I, opublikowanego w 1925 r.).

Z. Br.

ZYCIORYS I BIBLIOGRAFIA PROF. H. MOORA

W tomie 6 „Acta Baltico-Slavica” (1969 r.) Jerzy Antoniewicz przedstawia sylwetkę naukową prof. Harri Moora (1900—1968), wybitnego estońskiego archeologa i historyka, świetnego znawcy przeszłości krajów bałtyckich: Estonii, Finlandii i słowiańskiego pogranicza z tymi krajami.

W tymże tomie „Acta Baltico-Slavica” Marta Schmiedehelm z Tallinna opublikowała bibliografię prac H. Moora: 103 pozycje, z lat 1923—1968.

Z. Br.

Z HISTORII INSTYTUTU GEOLOGICZNEGO

W „Przeglądzie Geologicznym” (R. 18: 1970 nr 4) ukazało się kilka publikacji w związku z 50-leciem Instytutu Geologicznego, która to rocznica obchodzona była w 1969 r. (Instytut ten powstał w maju 1919 r., pod nazwą: Państwowy Instytut Geologiczny). Tak więc Jan Czermiński pisze o zasadach postępowania w zakresie rozpoznawania budowy geologicznej i poszukiwania surowców mineralnych w okresie pięćdziesięcioletniej działalności Instytutu Geologicznego; Jerzy Znosko dał artykuł *Wpływ polskiej myśli geologicznej na rozwój znajomości geologii Europy*; Stanisław Pawłowski pisze o początkach odbudowy Instytutu Geologicznego po wojnie, a Maria Żelichowska przedstawiła nieco danych z historii Muzeum Instytutu Geologicznego (gromadzenie zbiorów geologicznych było jednym z zadań Instytutu od samego jego początku; od 1934 roku rozpoczęto tam organizację działu wystawowego).

Z. Br.

Z CZASOPISM ZAGRANICZNYCH

„CENTAURUS”. ROCZNIKI 12: 1967 i 13: 1968 *

W pierwszym numerze 12 tomu powyższego kwartalnika znajdujemy artykuł A. G. Drachmanna *Archimedes i fizyka* (ang.). Następnie Marion Boutelle w artykule *Almanach Azarquel'a* (ang.) opisuje przeliczenie, dokonane za pomocą komputera

* Por. omówienie „Centaurusa” z 1963, 1964, 1965 i 1966 w „Kwartalniku” nr 2/1967 s. 454—459 i nr 2/1968 s. 494—495.

w amerykańskim uniwersytecie w Bejrucie tablic długości planetarnych z XI-wiecznego traktatu astronomicznego, opartego na nieznanym z autorstwa traktacie z około 800 r. Komentarze do tych tablic sporządził Azarquiel (al-Zarkali) słynny arabsko-hiszpański astronom. Komentarze z tablicami wydał prof. J. M. Vallicrosa w *Estudios sobre Azarquiel* (Madrid 1950). Dane sporządzone przez komputer wskazują, że tablice były kombinacją babilońskiej wiedzy o planetach z ptolemeuszowskimi modelami i współrzędnymi.

W dalszym ciągu swych studiów nad J. G. Pardiesem (por. nr 2/1968 „Kwartalnika” s. 494), August Ziggelaar (franc.) opisuje pierwsze demonstracje tautochronizmu cykloidy Huygensa, Brounckera oraz samego Pardiesa i wpływ, jaki miały na teorię drgań harmoniczných. W artykule tym jest ciekawa informacja, że demonstrator lord William Brouncker był pierwszym który zetknął się ze śmiertelnym niebezpieczeństwem grożącym kosmonautom. Eksperymentując w 1662 r. włożył on rękę do pojemnika opróżnionego z powietrza. Odczuł obrzmiewanie nie do zniesienia, a dłoń miał później pokrytą wysypką przypominającą odrę.

Armin Hermann (niem.) omawia dyskusję i późniejszy spór między J. Starkiem (1874—1957, laureat Nobla 1919) i Arnoldem Sommerfeldem (1868—1951) na temat teorii kwantowej Maxa Plancka, dniem narodzin której był 14 XII 1900 r. Hermann cytuje szereg listów wymienionych między tymi dwoma fizykami z lat 1908—1909.

W drugim numerze są również cztery artykuły (trzy pierwsze w jęz. ang., ostatni — niem.), dwa pierwsze dotyczą historii astronomii. Duńczycy Viggo M. Petersen i Olaf Schmidt piszą o obliczeniach apogeum orbity słońca wokół ziemi Ptolemeusza i Hipparcha, a O. Neugebauer zajmuje się szczegółowo trzema tablicami Kopernika opublikowanymi przez M. Curtza w *Reliquiae Copernicanae* (1874, 1875). Problem zastosowania komputerów w historii nauk ścisłych, głównie astronomii, omawia E. S. Kennedy (Bejrut), podając również bibliografię przedmiotu.

Następnie Hartmut Broszinsky opisuje (niem.) XV-wieczny łaćńsko-niemiecki słownik leków Hansa Suffa z Göppingen (rękopis w bibliotece w Stuttgarcie). Krótkie doniesienie Gerharda Eisa zawiera informację o mistrzu Hartwigu i jego lekach (XV w.). B. S. Jorgensen pisze o dokładności oznaczeń tlenu w atmosferze Henry Cavendish'a (1731—1810).

Trzeci numer zawiera dwa artykuły poświęcone astronomii: niewielką rozprawkę (ang.) G. J. Toomera *Wielkość epicyklu księżycowego według Hipparcha* oraz łączący się z nią tematycznie artykuł (ang.) Victora E. Thorena o odkryciu przez Tycho de Brahe nierówności w ruchu księżyca (wariacji). Dalsze trzy artykuły należą do historii medycyny. Isidor Greenwald opisuje (ang.) historię wola i nadtarczyczności w Danii, podając ciekawy fakt, że wole nie występowało w Danii prawie do końca XIX w.

Aarno Turunen przedstawia (ang.) sylwetkę fińskiego poprzednika Ignacego Semmelweisa, pogromcy gorączki połogowej — Carla Roberta Ehrströma (1803—1881), który prowadził obserwacje nad gorączką połogową w szpitalu położniczym w Helsinkach (1840), 8 lat przed Semmelweisem. Juraj Körbler pisze (niem.) o wiedzy o raku Paracelsa i terapii stosowanej przez niego, zwracając uwagę na fakt, że praktyka Paracelsa ma nie tylko historyczne znaczenie. Paracelsus intuicyjnie rozróżniał raka piersi od karbunkułu, był przeciwnikiem operacji guzów rakowych daleko posuniętych. W terapii stosował maści zawierające rtęć, sole metali ciężkich (sole złota), przy leczeniu raka skóry obok innych środków roślinnych używał podophyliny, którą i dziś stosuje się z powodzeniem.

Z historii biologii Gustav Scherz publikuje (niem.) nowe listy Nicolaua Stenona (1638—1686), anatoma, geologa i paleontologa, a nie pomieszczone w zbiorze listów wydanym w 1952 r. *Nicolai Stenonis Epistolae et epistolae ad eum datae*.

Ostatni numer vol. 12 przynosi nam 5 artykułów w języku angielskim z zakresu historii nauk ścisłych oraz jeden z historii biologii. B. L. van der Waerden w artykule *Eksperymenty Mendla* omawia mendlowskie doświadczenia nad hybrydami roślin (grochem) oraz komentarze do tychże doświadczeń Batesona (tłumacza dzieła Mendla *Versuche über Pflanzenhybride*) i R. A. Fishera (w reedycji powyższego tłumaczenia z 1965 r).

Z nauk ścisłych O. Neugebauer pisze o początkach „systemu B” babilońskiej astronomii. Są to wyjaśnienia dotyczące periodyzacji matematycznej astronomii babilońskiej w czasach Seleucydów i Partów. Robert E. Nichols zebrał w swym artykule — w formie tabel i cytatów — wiadomości z meteorologii i nauk o Ziemi zawarte w *Sidrak and Bokkus* średniowiecznym romansie, będącym zarazem rodzajem dialektycznej encyklopedii ówczesnej wiedzy.

Z historii fizyki tematem artykułu I. E. Mc Guire jest filozofia przyrody Newtona, a ściślej źródła jego doktryny o istocie rzeczy. Artykuł zaś P. M. Heimanna, z uniwersytetu w Leeds dotyczy interpretacji widma promieni Roentgena przez Henry Moseley'a (1887—1915).

O wczesnym okresie historii chemii w Bułgarii pisze S. Czorbadijew z uniwersytetu w Sofii, dzieląc ten okres na: dawny — średniowiecze i okres panowania tureckiego, i epokę narodowego odrodzenia 1762—1878. Według Czorgadijewa pierwszym chemikiem bułgarskim był Piotr Beron (1799—1871), a pierwszą książką chemiczną bułgarską było tłumaczenie przez D. Enczewa 6 i 7 tomu Bernsteina *Naturwissenschaftliche Volksbücher*. Tłumaczenie to wyszło w Ruse w 1871 r.

W krótkich doniesieniach A. V. Nielsen pisze o zegarze słonecznym z około 1200 r. znajdującym się na średniowiecznym kościele w Vesterwig w Danii, a P. D. Bardis o kontroli urodzin i środkach antykoncepcyjnych w starożytnym Egipcie, na podstawie wiadomości zawartych w papirusach.

W pierwszym numerze vol. 13, J. J. Burckhardt i B. L. Van der Waerden (niem.) oznaczają astronomiczny system perskich tablic *Zij i Shah*, na podstawie których obliczał horoskopy arabski astrolog Mashallah, żyjący na przełomie VIII i IX w. W następnym artykule (ang.), dotyczącym historii metalurgii A. G. Drachmann omawia średniowieczne miecze noszące nazwy, przede wszystkim z islandzkich sag. W skandynawskich źródłach autor naliczył 92 miecze noszące jakieś miano. Były to miecze wyróżniające się specjalnym wykonaniem.

Artykuł Joachima Telle (niem.) stanowi przyczynek do średniowiecznej rękopiśmiennej literatury farmaceutycznej niemieckiej. Autor podaje m. in. wiadomości o Tezczeniu preparatami z dębu (z liści, żołądźi itp.).

Z historii fizyki mamy dłuższy artykuł Otto Blüh'a (ang.) *Ernst Mach jako historyk fizyki* i krótki (niem.) Joachima Thiele o stosunku Macha do Maxa Plancka. W krótkich doniesieniach Pincus Schub i Martin Levey piszą o algebraicznym traktacie abu Kamila (850—930) *Księga o nieokreślonych problemach*; a Jiri Marek o wkładzie J. Keplera do fizykalnej optyki.

W drugim numerze B. S. Jørgensen publikuje rzekomy testament alchemika Gebera (postaci prawdopodobnie mitycznej) o kamieniu filozoficznym danym uczniom w godzinę śmierci, z omówieniem przekazów rękopiśmiennych. Reprodukuję również ciekawy niemiecki tekst, napisany greckimi literami z 1409 r. zawierający ów testament Gebera.

Z historii astronomii znajdujemy artykuł *1717 egipskich lat i kopernikańska teoria precesji* pióra K. P. Moesgaard (okres 3434 lat egipskich zajmuje ważną pozycję w kopernikańskim systemie). Autor artykułu powołuje się m. in. na listę znanych obserwacji Kopernika z dzieła L. A. Birkenmajera. Również w tym numerze kontynuuje swe studia A. Ziggelaar (franc.) nad Pardiesem (por. vol. 12 nr 1). Artykuł łączy się w pewnej mierze z historią astronomii, jak również z historią techniki. Zig-

gelaar przypomina „zapomniany wynalazek” dwu instrumentów służących do budowy zegarów słonecznych, opisany przez Pardiesa w 58 stronicowej książeczce *Deux machines propres a faire les quadrans avec une tres-grande facilité*, z 1673 r. Poprzedniego wydania tej pracy z 1662 r. pt. *Horologium thaumaticum duplex* autor artykułu nie znalazł ani we Francji, ani w krajach skandynawskich.

Z historii fizyki są trzy artykuły, wszystkie w jęz. angielskim. Olaf Pedersen pisze o badaniach w dziedzinie optyki przyjaciela Galileusza Giovanfrancesco Sagredo (1571—1620); O. Knudsen i Kirst Møller Pedersen o zagadnieniach ruchu o dynamice Descartesa na podstawie korespondencji między Descartsem a filozofem T. Hobbesem z 1641 r. Gordon Jones w obszernym artykule o wczesnych badaniach J. P. Joule'a na ciepłem, poprzedzających sformułowanie prawa Joule'a-Lenza (1841—1842).

Z historii matematyki Kirst Møller Pedersen (ang.) pisze o metodzie stycznych Roberval'a (1602—1675).

W krótkich doniesieniach A. G. Drachmann (ang.) badając techniczne rysunki w dawnych rękopisach, usiłuje dojść co przedstawia rysunek z Dioptra Herona z Aleksandrii z Mynas Codex Biblioteki Narodowej w Paryżu. L. V. Kristensen pisze o badaniach Ole Borcha (1626—1690) nad srebrem bez domieszek.

W numerze podwójnym 3/4 vol. 13 znajdują się dalsze rozważania A. G. Drachmanna nad Dioptrą Herona. Drachmann opisywał „dioptra” w *Paulys Realencyclopädie* Suppl. bd 6: 1935 i w „History of Technology” T. 3: 1957. W tym artykule dorzuca nowe szczegóły, załączone ilustracje przedstawiają rekonstrukcje dawnych teodolitów oraz rysunek poziomy z sławnego Mynas Codex. Następny artykuł (również w jęz. ang.) E. S. Kennedy'ego dotyczy metod matematycznych (tzw. później równania Keplera) stosowanych w astronomii IX w. w Bagdadzie.

J. J. Verdonk pisze (niem.) o wybitnym wpływie jaki wywarł Pierre de la Ramée (1515—1572) na matematyczne i astronomiczne dzieła Simona Stevina (1548—1620).

Błędy w keplerowskich obserwacjach Marsa są tematem artykułu Curtis Wilsona, a artykułu Everta M. Bruins'a — analityczno-geometryczne rozwiązania Huygens'a tzw. problemu Alhazena. Również rozwiązań Huygens'a (rektyfikacja cykloidy) dotyczy artykuł Fl. Slotha. Trzy ostatnie artykuły napisane są w języku angielskim.

Z historii farmacji jest artykuł Gerharda Eis'a (niem.) o Henryku von Rees, pietnastowiecznym aptekarzu z Düren.

Omówione numery zawierają wiele recenzji prac z historii nauki.

Zofia Sidorowicz

„SCIENTIARUM HISTORIA”. ROCZNIKI 9: 1967 i 10: 1968 *

Numer pierwszy z 1967 r. zawiera trzy artykuły. M. Rooseboom omawia wzmianki o epidemii cholery z 1866 r. zawarte w listach Gerrita Jana Muldera (1802—1880) lekarza i chemika. Autor rozważa również teorie powstawania epidemii J. Liebiga, L. Pasteura, A. Béchamp'a i M. Traubego. Henry L. V. De Groot w bibliograficznej notatce opisuje szesnastowieczne dziełko Rombout de Vos'a *Een seer bequaem ende gereflic Boeckken* o przeliczaniu ówczesnych pieniędzy (walut), a J. Mac Lean pisze o historii teorii barw w XVI w., rozpoczynając od optyki Leonarda da Vinci i dzieła Gregoriusa Reischa (zmarł 1525) *Margarita philosophica* z 1503 r. Następnie

* Por. omówienie „Scientiarum Historia” z 1964, 1965 i 1966 w „Kwartalniku” nr 2/1967 s. 459, nr 2/1968 s. 496.